

YAŞADIĞI DÖNEMDE GOYA VE SAVAŞIN FELAKETLERİ SERİSİ

GOYA IN THE PERIOD I LIVED AND THE DISASTERS OF WAR SERIES

Gülceren ALTIPARMAK

Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü,
cerenaltiparmak@gmail.com

Kocaeli / Türkiye

ORCID: 0000-0002-2298-486X

ÖZET

Francisco de Goya, İspanya tarihi ve gravür sanatı için oldukça önemli bir ressamdır. Bu araştırma makalesinin öncelikli amacı Goya'nın içine doğduğu, yaşadığı 18.yy İspanya'sı ve onun tüm bu süreç içinde ki duygularının eserlerine nasıl aktarıldığıdır. Yaşamı boyunca hayatını farklı uçlarda yaşayan Goya, fakir bir ailede büyüüp daha sonrasında kraliyet baş ressamlığına kadar uzanan ve ünü tüm İspanya'ya yayılan, oldukça önemli olan bir saray ressamıdır. Tüm bu farkındalıkların bilincinde olan Goya, hayatında ki zorluklara ve acılara rağmen hırsını hiç kaybetmeden sürekli üreten, çalışan bir sanatçı olmuştur. 1793 yılında geçirdiği bir hastalık sonucunda sağırılık yaşamaya başladıktan sonra hayatı tamamen değişen Goya, İspanyolların da Fransızlar ile savaşa girmesiyle ciddi bir karamsarlık dönemine girmiştir. Tüm bu yaşananlardan sonra artık sadece rüyalarında gördüğü canavarları, cadıları ya da savaşın beraberinde getirmiş olduğu psikolojiyle birlikte, içinde bulunduğu ölüm, açlık, çirkinlik gibi konulardan oluşan resimler, baskılar yapmaya başlamıştır. Bu makalede ele alınan "Savaşın Felaketleri" serisi ise onun zengin bir saray ressamı iken içten içe yönetime karşı gelip halkın acılarını göstermek için yapmış olduğu bir gravür serisidir. Bu seri bazı kaynaklara göre yapılmış olan en iyi savaş karşıtı manifestodur. Makalede sırasıyla Goya'nın hayatından, resme nasıl başladığından, hastalığından ve hangi sebepler doğrultusunda nasıl bir psikolojik durumla resme devam ettiği, gravürleri ve "Savaşı Felaketleri" serisi üzerinden incelenip, açıklanmıştır.

Anahtar Kelime: Francisco de Goya, İspanya, Savaşın Felaketleri

ABSTRACT

Francisco de Goya is a very important painter for the history of Spain and the art of engraving. The primary aim of this research paper is to analyze the 18th century Spain into which Goya was born and lived, and how his emotions during this period were transferred to his works. Goya, who lived his life at different extremes throughout his life, grew up in a poor family and later became the First Court Painter and his fame spread all over Spain, and he was a Court Painter whose value was known and respected in his time. Aware of all these realizations, Goya has always been an artist who constantly produced and worked without losing his ambition despite the difficulties and pain in his life. In 1793, Goya, whose life changed completely after he started to experience deafness as a result of an illness he had, entered a period of serious pessimism when the Spain entered the war with the France.

After all these experiences, he started to make paintings and prints of monsters and witches that he only saw in his dreams, or the psychology that the war had brought with it, as well as the subjects such as death, hunger and ugliness. "The Disasters of War" series, which is discussed in this article, is a series of engravings that he made while he was a rich palace painter, in order to show the suffering of his people by internally opposing the government. According to some sources, this series is the best anti-war manifesto ever made. Goya's life, how he started painting, his illness and how he continued painting with a psychological state in line with what reasons, his engravings and "The Disasters of War" series are examined and explained respectively in the article.

Keywords: Francisco de Goya, Spain, The Disasters of War Series

1.GİRİŞ

Francisco de Goya, 30 Mart 1746 yılında İspanya'nın Kuzey Aragon bölgesinde Fuendetodos'da dünyaya gelmiştir. Anne tarafı zengin topraklara sahip iken babası, oldukça fakir bir yaldız ustasıdır. Bu nedenle Goya, çocukluk dönemini zor şartlar altında geçirmiştir. 1760 yılında aile esas memleketi olan Saragossa'ya geri dönmüş ve Goya orada dini eğitime ağırlık veren bir okula kaydettirilmiştir. Bu okul Goya için hem resimle tanışacağı yer hem de hayatı boyunca en büyük desteği olan Martin Zapater ile tanışacağı yer olacaktır.

İspanya bu dönemde oldukça zor bir dönemden geçmektedir. 16.yy ve 17yy.'da son derece zengin olan İspanya 18.yy itibarıyla gücünü hızla kaybetmektedir. V.Felipe'nin de ölümüyle tahta önce Fernando geçmiştir sonra da III.Carlos geçmiştir. Goya, sanatı boyunca bu süreçten oldukça beslenmiştir. İlk olarak 14 yaşında iken Saragossa'nın baş ressamı Jose Juan Martinez'in yanına çıraklık yapmak için girmiştir. Martinez'in yanında gravürle tanışmış ve onun gravürlerinin kopyalarını çıkartarak resim becerisini geliştirmiştir. Oldukça hırslı bir ressam olan Goya, daha sonrasında Madrid'e Francisco Bayue'nun atölyesine çıraklık yapmaya gider, burada birkaç kez yarışmalarda şansını denese de bir başarı elde edememiştir. (Harris, 1994: 6) Sonrasında kendi imkanları ile İtalya'ya gitmeye karar verir, 1769-1771 yılları arası Roma'da kalan Goya kendini oldukça geliştirir ve burada Parma şehrindeki bir yarışmaya katılır. "Kral Hannibal Alplerden Geçerken" resmi ile ikinci olur.

Roma sürecinden sonra İspanya'ya dönen Goya, 1773'te Francisco Bayeu'nun kardeşi olan Josefa ile evlenmeye karar verir. Bu evliliğin ona birçok kapı açtığı düşünülmektedir. Francisco Bayeu, Kral III.Carlos'un saray ressamıdır. Sarayda baş ressamı olan Anton Mengs, Francisco Bayeu'nun da önerileriyle kraliyet halı atölyesi için bir çalışmaya Goya'yı davet eder, Goya burada yaptığı ilk dokuz çalışma ile oldukça beğenilmiş ve El Padrodaki sarayın duvarlarına eserleri asılmıştır.

Resim 1. Francisco de Goya, Kral Hannibal, Alplardan Geçerken , 1770, Yağlı Boya, 88,5x133.2 cm (URL1).

2.KRALİYET RESSAMLIĞI

1779'da Roma'da Mengs'in ölmesinin ardından Goya, onun San Fernando Akademisi'nde ki yerine, müdür pozisyonuna başvurmuştur. Bu başvuru için sunmuş olduğu "Çarmıha Gerilmiş İsa" eseri, Velazques ve Mengs'in de aynı adı taşıyan resimlerinin bir sentezi olarak yorumlanabilir. Bu çalışması ile San Fernando Akademisi'ne kabul edilmiştir. 1781 yılında Bayeu'nun getirdiği çevre ile önemli bir isim olan Don Lois için de birçok resim yapmıştır, yine 1781 yılında kraliyetten davet olarak San Francisco el Grande Katedrali'ne resimler yapmak üzere görevlendirilir. Burada yaptığı "Aziz Bernardine Vaaz Veriyor" adlı resmini kralın görüp beğenmesiyle kendi adına büyük bir kademe atmış ve kralın tavsiyesiyle sanat akademisine müdür olarak atanmıştır.

Resim 2. Francisco de Goya, Aziz Bernardine Vaaz Veriyor, 1784, Yağlı Boya, 2,848x4,288 cm (URL 2).

1788 yılına geldiğimizde ise Fransa, 'da yaşananlar herkesi korkutmaya başlamıştır. İspanya 'da bu Fransız Devriminden oldukça etkilenmiştir. 1789 yılında IV.Carlos'un tahta çıkmasıyla yeni kralın portrelerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur, bunun sayesinde Goya ve kayınbiraderi Ramon kraliyet ressamlığına yükselmiştir. Artık 40'lı yaşlarında son derece ünlü bir ressam olan Goya içinde bulunduğu durum bir de kaybettiği çocuklarının acısı ve ara ara rahatsızlanmasının ardından resmettiği karakterleri artık daha çirkin ve bayağı şekilde yaptığı bir döneme giriş yapar, bu çizimler gravür serileri için bir öngörü olarak değerlendirilebilir.

Resim 3. Francisco de Goya, Boğularak İdam Edilen Adam, 1779, Gravür, 33x21,5 cm (URL 3).

2.1 Francisco de Goya'nın Hastalığı

1793 yılında İspanya'da siyasal düzenin bozulmasıyla Fransızlar, İspanyollara savaş açtığını ilan eder. Bu sırada Goya arkadaşı Martinez Perez ile güney İspanya'da ki Andolusia bölgesine doğru yola çıkar. Bu yolculuk sırasında geçirdiği kolera hastalığı sebebiyle sağırılık baş göstermeye başlamıştır ve bu sağırılık giderek artarak onun hayatını, resimlerini her şeyini etkileyen bir döneme girmesine sebep olmuştur. "Yaşamış olduğu bu sağırılık sebebiyle Goya, 1793 temmuzuna kadar hiç çalışmamıştır." (Rapelli, 2001: 50) Hastalığın getirdiği karamsarlık, İspanya'da yaşanan savaş ve acıyla birlikte artık Goya'nın eserlerinde, gravürlerinde sadece bu tip temalar boy gösterecektir. Hastalığından sonra Goya'nın artık resim yapmadığı gibi söylentiler ortaya çıkmıştır. Tam bu sırada Goya söylentilere bir son vermek için bir gravür serisi hazırlar ve arkadaşı Irate'ye bu seriyi yayınlamasını söyler . Bu kabuslarla dolu gravürlerden oluşan dizi "Fantezi ve Uydurma" adıyla anılır.

2.2 Gravür Serileri

Goya, olgunluk dönemi boyunca toplamda 4 adet gravür serisi çıkarmıştır. Bunlardan ilki "Los Capriscos". Bu seri onun hastalığından sonra duyurduğu ve o güne kadar ki yaptığı bütün gravürlerden oluşmaktadır. Konusu o dönemde son derece rahatsız edici bir şekilde konuşulan cadılardan, hayaletlerden ve Goya'nın uykusunda gördüğü kabuslardan oluşmaktadır. İkinci seri bu makalede incelenecek olan "Savaşın Felaketleri" serisidir. Üçüncü seri ise İspanya'nın Napoleon'dan kurtulduktan sonra yapılmış olan "Boğa Güreşleri" serisidir.

Dördüncü ve son serisi ise yaşamının son yıllarında yapmış olduğu ilk olarak “Aptallıklar” olarak anılan daha sonradan “Akılsız Yaratıklar” olarak düzeltilen, daha esrarengiz ve soyut bir temadan oluşan “Akılsız Yaratıklar” serisidir.

3. SAVAŞIN FELAKETLERİ SERİSİ

Fransız Hükümeti 2 Mayıs 1808’de İspanya’daki sesleri bastırmak için ilk olarak Madrid’e doğru yola çıkmıştır. Burada İspanya ve Fransa arasında büyük bir savaş yaşanmıştır. Bir yandan saray ressamı olan Goya, bir yandan da bu otoriter sisteme karşı olmak arasında kendi içinde büyük bir mücadele vermektedir. Kendi halkının yaşadığı trajedi onu oldukça rahatsız etmektedir.

Goya, 6 yıl boyunca oldukça kanlı bir şekilde süren bu savaşta yaşanan tüm yıkıcı anları resmetmek üzere herkesten gizli bir şekilde savaşın felaketleri serisini yapmıştır. Toplamda 85 adet gravürden oluşan seri 1810-1815 yılları arasında yapılmıştır. Bu süreçte Goya, sarayla olan ilişkisini büyük bir ölçüde azaltmıştır. “Savaşın Felaketleri” serisinde sanatçı, savaş sırasında yaşanan işkencelerin en çıplak halini gravürlerine birebir aktarmıştır. Özellikle de yönetimin baskısına, toplumun yaşadığı acıya dikkat çekmiştir.

Serinin birinci gravürü “Gelmekte Olan Acının Önsezileri” adlı gravürdür. “Bu eserde karanlık bir mağarada, üstü başı yırtık ve ellerini ikini yana açıp yukarıya bakarak dua eden bir figür görürüz.” Goya’nın seriye böyle bir gravürle başlamasının nedeni içinde bulunduğu psikolojik durumun çaresizliğini gösterir şekildedir, çünkü Goya’da hastalığı yüzünden tıpkı gravürdeki figür gibi kaderine dizlerini çökmüş ve kurtarılmayı bekler bir şekildedir. (Rapelli, 2001: 80)

Artes presentimientos de lo que ha de acontecer

Resim 4. Francisco de Goya, Gelmekte Olan Acının Ön Sezileri Plaka:1, 1810-15, Gravür Baskı, 17,5x22 cm (URL 4).

Goya, şiddet içeren bütün resimlerine savaşların başlamasıyla başlar. Zaragoza’ya yapılan kuşatmadan sonra yaşananları bizzat görmek istediği için köy yerlerine ziyaretlerde bulunmuştur. Daha sonra Madrid’e geri dönen Goya, 1809 Şubat’ın da son İspanyol birliklerinin de yenildiğini öğrenmiştir. Yeniden toparlanan İspanya 1810 yılında Fransızlar’a tekrar saldırır fakat halk aç, kötü ve perişan haldedir. Tüm bu olaylar sırasında Goya, Zaragoza’ya git gel yapan Goya, yolda görmüş olduğu olayları betimleyerek “Savaşın Felaketleri” serisini hazırlamıştır, ve şüphesiz ki yaşamış olduğu sağırlık onun görüşünü daha da kesin kılmıştır. (Goya, 2011: 194-198)

Serideki gravürler toplamda üç farklı bölüme indirgenmiştir. Birinci bölüm 2. ve 47. Plakalar arasındadır, bölümde Goya, Zaragoza’da yaşanan savaşın ilk döneminden ve İspanya’da ki kadınların savaşın içindeki kahramanlıklarından bahseder. Kadınlar, çoğu gravürde sırtları dönük anonim karakterler olarak resmedilmiştir.

Resim 5. Francisco de Goya, Ne Büyük Değer! : Plaka 7, 1810-15, Gravür, 15,8x20,9cm (URL 5).

48'den 67'ye kadar olan bölümde savaşın geride bıraktığı açlık ve sefaletten bahsedilmiştir.

Resim 6. Francisco de Goya, En Kötüsünü Dilemek Plaka no:55, 1810-1815, Gravür Baskı, 15,5x20,5cm (URL 6).

68-78 arasındaki bölümde ise VII. Ferdinand'ın dönüşüyle yaşanan çirkinliklerden bahsedilirken, 79-85 arası gravürler sonuç ile ilgili gravürlerdir.

Resim 7. Francisco de Goya, Etobur Akbaba Plaka 76, 1810-1815, Gravür Baskı, 9,7x7cm (URL 7).

76.Plaka, “Etobur Akbaba” adlı gravürdür Goya burada, son derece güçlü olan bir akbaba yapmıştır. Bu kuş hükümeti, kuşu yıkmaya çalışan işçi ise aç ve korkmuş halkı temsil ediyor olabilir.

“Goya, hastalık yüzünden bu dönemde oldukça içine kapanık bir süreç geçirmektedir. Psikolojik bakımdan yaptığı bu eserler kendi içindeki karanlık dünyasının bir dışavurumu bir özgülleşmesi olarak yorumlanabilir.” (Yıldız, 2013: 12).

Ne yazık ki, Savaşın Felaketleri serisi Goya vefat ettikten tam kırk beş yıl sonra yayınlanmıştır.

3.1 2 Mayıs 1808- 3 Mayıs 1808

Fransa-İspanya savaşı, şüphesiz o dönem İspanya’sını, sanatçıları, halkını oldukça uzun bir süre derinden etkilemiştir. Goya, savaşın felaketleri serisinde bu dönemi en gerçekçi şekilde niteleyen gravürler yapmıştır. Bu serinin ardından da 1814 yılında Fransızların işgalinden kurtulan, geçici İspanyol hükümetine bu zaferi ölümsüzleştirmek adına bir resim yapmak istediğini söylemiştir, bunun üzerine Goya, 6 yıl önce yaşamış olan 2 Mayıs 1808’de halkı susturmak üzere Fransızların Madrid’e giriş anlarını resmetme kararı almıştır. Oldukça önemli bir savaş resmi sayılan bu iki resim ve savaşın felaketleri serisi sanat tarihi için bu dönemi belge niteliğinde açıklayan en önemli kayıtlar arasına girmiştir, ayrıca Goya “ Savaşın Felaketleri” serisinde ki bazı gravürlerinde kullandığı sahneleri bu resimlerinde tekrar kullanmıştır.

Con razon o sin ella.

Resim 8. Francisco de Goya, Haklı Mı Haksız Mı? Plaka 2, 1810-1815, Gravür Baskı, 15x20,9 cm (URL 8).

2 Mayıs 1808 adlı resimde Goya, sivil İspanya halkının sarayın yakınlardaki Puerta meydanında Fransız askerlerine karşı geldiği o ölümcül anı resmetmiştir. Bir gün sonra gerçekleşecek olan infazlardan hemen önce olan bu olay Yarımada Savaşı'nın ateşleyicisi olarak da bilinir. Goya,, Dos de Mayo Ayaklanması ya da Memlûkler'in Saldırısı olarak da bilinen bu ayaklanmayı "2 Mayıs 1808" adlı eserinde betimlemiştir.

Resim 9. Francisco de Goya, 2 Mayıs 1808, 1814, Yağlı Boya, 266x345 cm (URL 9).

"3 Mayıs 1808" adlı resim de ise ayaklanmaların yaşandığı 2 Mayıs gününün gecesini ve 3 Mayıs günü Principe Pio tepesinde devam eden ayaklanmalar sonucunda Fransızlar tarafından kuşuna dizilen İspanyollar resmedilmiştir.

Resim 10. Francisco de Goya, 3 Mayıs 1808, 1814, Yağlı Boya, 266x345 cm (URL 10).

Bu iki resim arasındaki en büyük fark ise birinde Fransızların gücü gösterilirken diğerinde İspanyolların gücünün gösterilmesidir. Goya'nın bu yorumu bize savaşın kimsenin kazanmadığını gösterir niteliktedir.

4. GOYA'NIN GRAVÜRLERİNDE KULLANDIĞI TEKNİKLER

Goya'nın olgunluk döneminde yaptığı bütün gravür plakalar, çukur baskı tekniğiyle yapılmıştır. Temel olarak eye, demir, asit ve iğne ucu gibi araçlar yardımıyla demir plakalara kazılan, çizilen çizgilere önce mürekkep verilir ve sonra özel sulu kalın bir kağıt ile üzerine baskı basılır.

“XVII.yy da bu tekniği kullanan en önemli temsilcilerden biri Rembrant'tır. Rembrant, sadece bu tekniği kullanmayıp üzerine birçok denemelerde de bulunmuştur. Yapmış olduğu bu denemeler ile Goya'yı oldukça etkilemiş ve onun denemeleri sayesinde Goya gravür tekniğini ileri seviyelere gelirtirmiştir.” (Tomlinson, 1999: 46) Asitle oyma tekniğinde plakanın istenilen yüzeyi vernikle kapatılır, kapatılan yüzeye asit indirilerek istenilen koyuluklar elde edilir. Goya, özellikle “Los Caprichos” ve “Savaşın Felaketleri” serilerinin ikisinde de kuru kazı ve aquatint tekniğinden yararlanmıştır. Olgunluk dönemi boyunca kullandığı bu teknikler sırasıyla, önce plaka kazılır sonra plakaya tozlama işlemi yapılır ardından plaka ısıtılarak reçine tozları sabitlenir, asite atılır ve en son asitte kaldığı sürece istenilen koyuluk açıklık etkisi verilir.

SONUÇ

Francisco de Goya, fakir bir çevrede büyüyüp çok çalışarak İspanya'da gelebileceği en iyi konumlara gelerek hayatında oldukça önemli başarılarla imza atmış, gençliğinde birçok defa reddedilsede hiçbir zaman pes etmemiş kraliyet baş ressamlığına ve San Fernando Akademisine müdür olarak atanmış, İspanya halkı tarafından bilinen ünlü bir ressam olmuştur. Evliliği sırasında kaybettiği çocuklarının acılarını ise hep içinde yaşamıştır. İspanya-Fransa savaşından sonra ülkesinde yaşanan sosyo-politik değişimleri, savaşı, birebir yaşamış ve geçirdiği hastalık sebebiyle üretmiş olduğu gravürleri psikolojisinin bir dışavurumu olarak bizlere aktarmıştır. Tüm bu süreç içerisinde bir kraliyet ressamı olarak yönetimden gizli halkı savunacak işler üretmesi ve birçok risk alması onun savaşın getirdiği tüm bu felaketlere karşı kayıtsız kalmadığının bir göstergesidir. Özellikle savaş sürecinde sağırlık hastalığının ileri seviyelere artmasıyla birlikte iyice içine kapanan Goya için bu süreç oldukça zorlu bir şekilde ilerlemiştir. Hayatı boyunca ikilemler arasında, acılarla yaşayan Francisco de Goya'nın resimlerinin hep acıdan ibaret olması bu yüzden de pek tesadüfi değildir.

Özellikle tüm bu acıları bize aktarmak için gravür tekniğini kullanması da yaşanan şiddeti ince detaylar ve açık koyu değerler ile daha iyi ifade edeceğini düşünmesinden dolayı tercih edilmiş olmalıdır. Tüm bu anlatılanlar ışında Goya, “Savaşın Felaketleri” serisini yaşarken yayımlayamamış olsa da o dönemde yaşanan olayları tüm çıplaklığıyla gün yüzüne vurmuş ve yapmış olduğu “Savaşın Felaketleri” serisi ile savaşın en önemli belge niteliği taşıyan eserlerini, psikolojisinin bir dışavurumu olarak bizlere ulaştırmıştır.

KAYNAKÇA

Doğru, H.Ç. (2009). ÖZGÜN BASKI RESİMDE FRANCİSCO GOYA’NIN YERİ VE ETKİLERİ, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gombrich, E.H. (2004). *Sanatın Öyküsü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Harris, E. (1994). *Goya*. London: Phaidon.

Hughes, R. (2003). *Goya*. New York: Knopf.

KOLEKTİF (2012). *Goya Zamanın Tanığı Gravürler ve Resimler*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.

Öncel, M. (2000). Goya ve Los Caprichos. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rapelli, P. (2001). *Artbook Goya*. (Çev. Aykut Hakverdi). Ankara: Dost Kitabevi.

Symmons, S. (1997). *Goya*. Phaidon.

Todorov, T. (2020). *Goya-Aydınlanmanın Gölgesinde*. (Çev. Sezin Şahin). İstanbul: Othello.

Tomlinson, J. (1999). *F. Goya y Lucientes*. Phaidon.

Yıldız, İ. (2013). Leon Golub’un Resimlerinin Gerçeklik Alanı Olarak Savaş Fotoğrafları, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

URL 1: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anibal_vencedor_contempla_Italia_desde_los_Alpes_\(segundo_boceto\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anibal_vencedor_contempla_Italia_desde_los_Alpes_(segundo_boceto).jpg) , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 2: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:San_Bernardino_de_Siena_\(Goya\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:San_Bernardino_de_Siena_(Goya).jpg) , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 3: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Goya_-_The_Garroted_Man.jpg , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 4: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Goya-Guerra_\(01\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Goya-Guerra_(01).jpg) , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 5: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_\(07\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_(07).jpg) , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 6: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_\(55\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_(55).jpg) , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 7: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_\(76\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_(76).jpg) , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 8: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_\(02\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sava%C5%9F%C4%B1n_Felaketleri#/media/Dosya:Goya-Guerra_(02).jpg) , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL 9: https://tr.wikipedia.org/wiki/2_May%C4%B1s_1808#/media/Dosya:El_dos_de_mayo_de_1808_en_Madrid.jpg , Erişim Tarihi: 23.12.2023.

URL10: https://tr.wikipedia.org/wiki/3_May%C4%B1s_1808#/media/Dosya:El_Tres_de_Mayo_by_Francisco_de_Goya,_from_Prado_thin_black_margin.jpg , Erişim Tarihi: 23.12.2023.